

ORTA ASYA'DAKİ RUSYA-ÇİN REKABETİ

Salman Nuriddin

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Nuriddin, Salman. "Orta Asya'daki Rusya-Çin Rekabeti". İNSAMER, 19.10.2020.

 Analiz

Sovyetler Birliği'nin 1990'lı yıllarda dağılmasıyla Orta Asya'da dikkat çekici birtakım jeopolitik dönüşümler yaşanmıştır. Sovyetlerin tarih sahnesinden çekilmesi, stratejik öneme sahip bu bölgede hâkimiyet kurmak isteyen birbiriyle rekabet hâlindeki yeni güçlerin ortaya çıkmasına ve mücadelesine sebep olmuştur. Bölge, stratejik önemiyetinin yanında ekonomik anlamda da oldukça değerli kaynaklara ev sahipliği yaptığından, zaman içinde rekabetin siyasi ve ekonomik boyutu yanında jeopolitik boyutu da öne çıkmıştır.

Orta Asya'nın stratejik önemi coğrafi konumundan kaynaklanmaktadır. Bölge; Rusya, Çin, Hindistan, Türkiye ve İran gibi siyasi blokların çevrelediği bir konumda, Asya kıtasının ortasında yer aldığından, tüm bu ülkelerin ve diğer küresel güçlerin rekabet sahası hâline gelmiştir. İngiliz siyasetçi Halford Mackinder, meşhur teorisinde Avrasya'nın

merkezinde bulunan bölgenin isabetli bir şekilde yönetilmesinin dünyadaki büyük devletler arasındaki dengeyi sağlayacağını ve bu bölge üzerinde hâkimiyet kuran güçlerin Avrasya'nın tümünde, hatta bütün dünyada hâkimiyet kurabileceğini öne sürmüştür. Nitekim yaşanan gelişmeler, bölgedeki kaynaklara sahip olmanın Rusya'dan Çin'e, Hint Yarımadası ve Avrupa'ya kadar uzanan petrol, doğal gaz, maden ve zirai kaynaklara da sahip olmak anlamına geldiğini göstermiştir. Bunun yanında Orta Asya'daki önemli yollara hâkim olmak aynı zamanda Hindistan, Çin ve Rusya gibi bölgedeki büyük güçleri birbirine bağlayan yollara da hâkim olmak anlamına gelmektedir.

Orta Asya'nın stratejik olarak öne çıkan bir diğer özelliği de bölgedeki birçok ülkenin petrol ve doğal gaz açısından oldukça zengin olan Hazar Denizi'ne kıyısı olmasıdır. Yapılan bazı tahminlere göre Hazar Denizi 150 milyar

İNSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

varil petrol ve 75 trilyon metreküp doğal gaz rezervine, Türkmenistan ise tek başına yaklaşık 17 trilyon metreküp doğal gaz rezervine sahiptir. Orta Asya bugün, doğal kaynaklar bakımından güçlü olmasının yanında, enerji hatları ile Doğu Asya ve Avrupa arasında ticari malların aktarımını sağlayan kara ve deniz yolları üzerinde hâkimiyet kurulabilecek stratejik bir konumda bulunması nedeniyle de bölgedeki ülkeler ve uluslararası büyük güçler arasında hem açık hem de dolaylı bir rekabete sahne olmaktadır.

Görünen o ki bu rekabetin iki önemli aktörü durumundaki Çin ve Rusya, hâlihazırda Avrasya siyasetinde ve özellikle de Orta Asya üzerinde son derece kompleks bir rekabet içerisinde. Her ne kadar her iki gücün Batılı rakipleri bulunsun da sanılan aksine Çin ile Rusya'nın Orta Asya'daki ekonomik ve siyasi alandaki stratejik çıkarları birbirinden farklılaşmaktadır. Nitekim Pekin yönetimi, özellikle Türkmenistan'dan Özbekistan ve Kazakistan aracılığı ile Çin'e ulaşan doğal gaz boru hatları yoluyla ve Çin-Kazak petrol hattı ile öne çıkarken, bu durum Rusya'nın bölgedeki enerji hâkimiyeti açısından ciddi bir meydan okuma anlamına gelmektedir.

Çin yönetimi için Orta Asya coğrafyası enerji kaynakları açısından dünyanın önde gelen bölgelerinden biri olması dışında, coğrafi yakınlıktan dolayı da en avantajlı seçenektir. Yukarıda da ifade edildiği gibi, sahip olduğu 17 trilyon metreküp doğal gaz rezervi ile Türkmenistan, gelişen Çin ekonomisi ve toplumu için vazgeçilmez bir ülke konumuna gelmektedir. Söz konusu kaynakların Çin'e deniz yoluyla değil de kara yoluyla ulaştırılabilecek olması da bu kaynakları Çin açısından Ortadoğu'daki kaynaklara önemli bir alternatif yapmaktadır. Bu durum tabii ki tarihî olarak bölgede nüfuz sahibi olduğunu iddia eden Rusya'yı bir hayli rahatsız etmektedir. Ayrıca bölgede Çin, Hindistan ve Pakistan gibi ihracatında öne çıkan ülkelere ulaştırdığı petrol ve doğal gaz üzerindeki hâkimiyetini kaybettirecek herhangi bir rekabetin oluşmasını da istemeyen Rusya, özellikle hâlihazırda Batı'nın uyguladığı yaptırımlar nedeniyle enerji

kaynakları konusunda kendisine rakip olabilecek hiçbir girişimi kabul etmemektedir. Zira Çin'in enerji ihtiyacını ekonomik gücü önemli ölçüde petrol ve doğal gaz ihracatına bağlı olan Rusya'dan değil de Orta Asya ülkelerinden temin edecek olması, Rus ekonomisi açısından ciddi bir kayıp anlamına gelmektedir. Bunun yanında Çin, Orta Asya'daki ekonomik geleceğini "Bir Kuşak Bir Yol" projesi üzerine inşa etmekte ve bölgeyi ticari mallarını Ortadoğu ile Avrupa'ya ulaştırabileceği önemli kara yolu güzergâhlarından biri olarak görmektedir. Bölge ülkelerinin ekonomilerini kendisine daha fazla bağlamaya çalışan Çin, bunun için de bir yandan bölgenin ulaşım konusundaki altyapı problemlerini çözecek projeleri hayata geçirmekte bir yandan da bölgenin doğusunda yer alan ülkelerin Rusya ile irtibatını mümkün olduğunca azaltmaya çalışmaktadır.

Çin'in söz konusu projesi, Rusya'nın eski Sovyet ülkelerini kapsayan ve tek bir pazar alanı ve ortak siyaseti olan "Avrasya Birliği" projesi ile ciddi bir çelişki oluşturmaktadır. Çin'in büyük çaplı yatırımları ve projesini finanse etme gücü dikkate alındığında, bölgedeki etkisinin Rusya'ya kıyasla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu nedenle Moskova, Çin ile rekabet edecek gücü kendinde bulamadığından, alternatif güç odaklarıyla yakınlaşmaya çalışarak Çin'i dengelemek istemektedir. Bu bağlamda da Hindistan ve Japonya'nın kendisi için önemli birer müttefik olabileceğini değerlendirmektedir.

Orta Asya'da Çin ve Rusya arasında doğrudan olmayan bir rekabetin bulunması yanı sıra, bölgede her iki ülke için geçerli olan birtakım ortak hedefler de söz konusudur. Özellikle Afganistan'dan çekilme kararından sonra bölgedeki nüfuzu ilerleyen dönemlerde zayıflayacak gibi görünse de ABD'nin Orta Asya'daki askerî varlığının önüne geçmek Çin ve Rusya'nın en önemli ortak hedefidir. Rusya, Çin'i ABD'nin bölgedeki nüfuzuna karşı güçlü bir müttefik olarak görmektedir. Nitekim Amerikan yönetimi açısından Rusya'nın bölgedeki hâkimiyetini daraltmak ne kadar önemli ise, aynı şekilde Çin'in küresel ekonomik ve askerî nüfuzunu azaltmak da o derece

önemlidir. Bunun yanında Moskova ve Pekin'in Orta Asya'da faaliyet gösteren ve güvenlik ve istikrarları için tehdit oluşturan silahlı gruplara karşı ihtiyaç duydukları iş birliği de söz konusu yakınlaşmayı teşvik etmektedir.

Orta Asya, istikrarlı olmayan bölgeleri Çin ve Rusya'dan ayırdığı ve Afganistan ile Ortadoğu'dan gelen silahlı grupların kendi topraklarına ulaşmasını engellediğinden hem Çin hem de Rusya için önemli bir tampon bölge konumundadır. Bütün bunlara ek olarak hem ekonomik alanda hem de askerî teknoloji alanında Rusya ve Çin'in birbiriyle dayanışma içerisinde oldukları da söylenebilir. Rusya; Batılı yaptırımlar, koronavirüs salgınının yol açtığı olumsuz ekonomik koşullar ve uluslararası piyasalarda petrol fiyatlarının düşmesi gibi sebeplerden ötürü -ki ülke ekonomisi genel olarak petrol ihracatına dayanmaktadır- Çin'in ekonomik desteğine ihtiyaç duymaktadır. Benzer şekilde Pekin'in de askerî teknoloji alanında Rusya'nın desteğine ihtiyacı vardır. Çin her ne kadar son zamanlarda Rusya'dan ithal ettiği askerî malzemeleri azaltmış olsa da özellikle gelişmiş savunma sanayii alanındaki Rus teknolojilerine ve S400 gibi savunma sistemlerine ihtiyaç duymaktadır.

Öte yandan ABD'nin Afganistan'dan çıkması, Birleşmiş Milletler'in bölgedeki etkisinin azalması, Çin'in Rusya'dan askerî malzeme ithal etmek yerine kendi askerî teknolojisini ilerletmesi gibi gelişmeler, önümüzdeki süreçte Çin ve Rusya'nın ortak hedeflerinden bir kısmını ortadan kaldırıp iki ülke arasındaki rekabetin düzeyi daha da arttıracaktır.

Her ne kadar Rusya, birçok alanda Çin ile olan ilişkisini geliştirmiş olsa da Çin'in yükselen askerî gücü, Tacikistan gibi Orta Asya ülkelerindeki askerî varlığı ve bu ülkelerin bir kısım toprağı üzerinde hak iddia etmesi gibi hususlar, bölgede askerî, siyasi ve tarihî nüfuzuna sahip Rusya'nın endişelerinin artmasına yol açmaktadır. Ancak Amerika'nın artan baskısı

ve Batı'nın uyguladığı yaptırımlar sebebiyle Rusya, Batı'ya karşı gücünü koruyabilmek için barındırdığı risklerine rağmen Çin ile ortak bir cephe oluşturmanın kendisi için önemli olduğunu düşünmektedir. Nitekim 2014 yılında Kırım Yarımadası'nı kendi topraklarına ilhak ettiğinde Çin'den gördüğü siyasi destek Rusya'nın bu düşüncesini güçlendirmiş görünmektedir; dolayısıyla her iki ülke için önem arz eden çıkarların örtüşmesi nedeniyle Rusya'nın Çin askerinin bölgedeki varlığına göz yumduğu söylenebilir. Aynı şekilde Rusya -Tacikistan örneğinde olduğu gibi- Çin'in tarihî olarak hak sahibi olduğunu iddia ettiği Orta Asya topraklarının bir kısmını ele geçirmek için attığı adımları da bu sebeplerden ötürü görmezden gelmektedir. Nitekim kimi uzmanlara göre Orta Asya ülkelerindeki bazı bölgelerin Çin'in faydasına olacak şekilde gözden çıkarılması ve buralarda askerî üsler kurulması ancak Kremlin'in onayı neticesinde söz konusu olan gelişmelerdir. Netice itibarıyla Moskova'nın Çin'e komşu olan bu ülkelerin sınırlarındaki askerî gelişmelerden ve bazı toprakların gözden çıkarıldığından haberdar olduğu ancak sayılan gerekçelerle bu durumu kabullendiği ve Çin'in bölgedeki girişimlerine karşı tepki vermediği anlaşılmaktadır. Özetle Moskova, ABD'nin bölgedeki nüfuzunu azaltmak ve silahlı gruplara karşı cephe almak gibi konularda kendisiyle müttefik olması ve BM Güvenlik Konseyi'ndeki uluslararası meselelerde kendi tarafında yer alması karşılığında Çin'in Orta Asya'daki bazı hamlelerine göz yummak durumunda kalmaktadır.

Öte yandan bölgedeki Çin askerî nüfuzunun artması, Rusya'yı endişelendirmeye devam etmektedir. Nitekim birçok bölge ülkesiyle sınır problemleri yaşayan Çin'in komşu olduğu ülkelerden biri de Rusya'dır. Bu nedenle Moskova benzer bir durumun kendi sınırında da yaşanmasından, güvenlik ve istikrar konularında zayıf bir konumda bulunmaktan endişe etmektedir.